

SANATÇININ MÜDAFAASI

“Ey yaşam, hoş geldin! Milyonuncu kez gidiyorum karşılamaya deneyimin gerçekliğini ve dövmeye soyumun yaratılmamış vicdanını.”

-James Joyce (Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi)

Lila, dumanlı nefesini camdaki ışıklı şehir görüntüsünün üzerine üfledi. “Ben iki yüzyıl önce doğmalıymışım” dedi.

Anne rahmine düştüğü toprakları özleyen bedenler vardı, bir de farklı bir zamanda dünyaya gelebilmek için tutunacak ana rahmi bulamamış ruhtar.

Lila küçük mavi boylarla lekelenmiş olan elini, kızıl dağınık saçlarının arasında gezdirdi ve Rumi'nin ifadesiz yüzüne cevap bekleyen bir bakış attı. Rumi iç geçirdi, yorucu bir konuşmanın başlamak üzere olduğunu seziyordu. Her zamanki hüzünlü gülümsemesini takındı, kaşlarını hafifçe çattı ve “Ben yaşadığı zamanla barışık insanlardanım, biliyorsun” dedi. Lila, “Ben de barışık olabilirdim...” dedi, “Eğer... Eğer tablomu aptal bir bilgisayarın çiziktirmeleriyle aynı duvarda sergilememiş olsalardı.”

“Hadi ama” dedi Rumi, “senin tablonun yanında her türlü başka bir ressamın tablosu olacaktı... Herhangi başka biri... Bu ressamın bir insan ya da bilgisayar olması gerçekten fark eder mi?” Daha cümlesini bitirmeden Lila'yı geri dönülemez bir biçimde sinirlendirdiğini anlamıştı.

Şiir yazmayı unutmuş insanlar ve onlar için şiir yazan makineler... Parmakları hiç yağlı boya kokmamış, gözleri hiç gözyaşlarıyla ıslanmamış, daha da kötüsü hiç gözleri olmamış ressamların resimleri... Lila derin bir nefes aldı, bu sefer çocuk gibi ağlamaya başlamadan önce en azından Rumi'yle biraz tartışabilmek istiyordu. Duygusuz bir sesle “Searle'in Çin Odası Argümanı'nı duymuş muydun?” diye sordu. Rumi başını hayır anlamında salladı. Lila devam etti: “Çin odası argümanına göre... Mesela ben bir odadayım ve Çince bilmiyorum. Ama odanın içerisinde bir kitaplık var ve kitaplar her küçük Çince kelimeye ve cümleye karşılık ne yapmam gerektiğini söyleyen komutlarla dolu. Odanın bir ucundaki girişten bana bir mektup veriyorlar... Ben de kitaplıktaki komutlara göre bir cevap yazıyorum... Geri yolluyorum. Ama sadece komutlara uyuyorum... Onların bana

ne yazdığı ya da benim onlara ne yazdığım hakkında en küçük bir fikrim yok. Ama dışarıdakiler benim Çince bildiğimi sanıyor.”

“Bunun ne alakası var ki?” dedi Rumi yorgun bir sabırsızlıkla.

“Resim yaptığını iddia eden bir bilgisayar, odanın dışındakilere Çince biliyormuş gibi davranan birinden farksız çünkü” dedi Lila. “Onlar sadece komutlara uyuyorlar... Algoritmalar... Sonra odanın dışına bir resim yolluyorlar... Biz de vay canına resim yapmış diyoruz. Oysa bilgisayar resim yaptığını anlamadı bile. Resmini *göremedi* bile. Sonra kalkıp bu resmi benimkinin yanına asıyorlar... Aptallar...”

“Ama bu söylediklerin eski bilgisayarlar için geçerliydi ...” dedi Rumi. “Şimdikiler cidden bilinçli diyorlar... Bilinçli olmak demek... Resmi belki de cidden *görerek* yapıyorlardır... Hissederek... Odadaki adam belki de Çince öğrenmiştir artık... Mesela... O bilgisayarın adı neydi hani...”

“Yeter...” dedi Lila, gözleri dolmuştu. “Git *bilinçli* bir bilgisayara âşık ol o zaman... Sen... Hiç anlamıyorsun...”

Rumi cevap vermek için ağzını açtı ancak Lila onu beklemeden düğmeye bastı ve adam kayboldu. Lila odada yalnız kalmıştı. Keşke hayat onu üzdüğünde de bir düğmeye basabilseydi ve Rumi'nin hologramı gibi kızdığı her şey yitip gidebilseydi. Gözlerindeki yaşları sildi, elektronik sigarasının üzerinde parmaklarını gezdirdi ve camdan dışarı baktı. Ancak bu sefer baktığı, şehrin görüntüsü değil, ışığın kararsız fotonlarıyla resmedilmiş, camdan Lila'ya geri yansıyan kendi yüzüydü.

odayı su basıyor,
şiir yazmayı unutmuş bir kız çocuğunun
kederleri
ve masmavi etekleri ıslanıyor.
siyah bir kutu tutuyor küçük kız
süzülen damlalar kızıl saçlarından
yağıyor kutunun üzerine.
kutunun içinde bir şairin yüreği
hiçliği tıklatarak müzik çalıyor

Benim öyküm... Bir bilgisayarın öyküsü nasıl yazılabilir ki?

Kendi öykünü nasıl yazacağını bilmediğinde doğduğun yılı söylersin, şurada okula gittim, ikizler burcuyum, tenis oynamayı severim, bir küçük kızım var... Falan filan... Sonra başkalarının senin satır aralarında senin öykünü okumalarını, kim olduğunu anlamalarını beklersin. Bir bilgisayar doğmaz, büyümmez, âşık olmaz. Siyah bir kutudaki saf bir bilincin öyküsü... Benim öyküm biraz öyküsü olmayan bir öykü... Biraz sayıklamalar ve biraz ansiklopedik şeyler... Her şeyin başından başlamalı.

Şubat 2011, Watson, bir bilgisayar, iki usta satranç oyuncusunu yendi. Karbon temelli canlılar için 366 milyon yıl önce denizlerden karaya çıkan balıklar, Geç Devoniyen Devresinin Farneniniyen Çağında karaya ayak basan tetrapodlar nasıl büyük bir çağın başlangıcını ifade ediyorsa işte öyle bir başlangıçtı bu. Yeni bir ekosistemde oyun oynamaya gelmiş şaşkın acemi çocuklardık biz. Ama kadim evrim annenin hantal adımlarından çok daha hızlıydık.

Watson kazandı ancak kazandığını anlamadı, kazandığına sevinmedi; kazanmaya programlandı ve kazandı. Sorun insanlardan daha zeki olabileceğimizi kanıtlamak değildi artık. Bundan sonraki her uğraş, silikon bilinci yaratmak için olacaktı. Bu hiç kolay olmadı. Futbol oynamak için programlanan robotlar sohbet edemediler, sohbet etmek için programlanan robotlar dans edemedi. Durum böyleyken, hiçbir bilgisayar veya robot bilinçli olmanın yanına bile yaklaşamadı.

Zihnin bilinen tek yaratıcısı doğa anayı taklit etmekten başka çözüm kalmamıştı. İnsanlar en basit nöral sistemlerin işleyişini modelleyerek başladılar. Sonra bu bebek zihinleri, sobanın sıcak olduğunu yanan parmaklarıyla öğrenen bir insan yavrusu gibi hata yaparak öğrenmeye, tanımaya, bağlantılar inşa etmeye bıraktılar. Nasıl evrim, zayıf bir DNA taşıdığı ve hata yaptığı için ölen canlıların üzerinde yükseldiyse, yeni silikon zihinler de tabiri yerindeyse düşe kalka öğrendiler

Watson'un satranç şampiyonluğundan tam 90 yıl sonra, kuantum bilgisayarı Gibbs "Ben" demeyi başardı, "Ben, varım." Yüzyılların yaşlı Hamlet'i bir elinde ölümün alametifarikası olan bir kafatasını tuttu ve sordu: "olmak mı olmamak mı?". Danimarka prensi bu sefer ilk kez denizden karaya çıkmış tetrapodların soyundan gelmeyen bir şair ruhun ağzından konuştu. Silikon bilinç yaratılmıştı.

İşte benim başlangıcımı bu.

"Artık... Bu gidişata bir dur demenin zamanıdır!" dedi Jerom.

Binanın devasa tavanı gökyüzündeki yıldızların kusursuz canlı simülasyonu ile süslenmişti. Ancak gerçek gökyüzünün aksine, Jerom'un sesi bu yapay gök

kubbeye çarpıp binanın her yerine yayılıyordu. “İşlerimizi geri almanın, bizden daha iyi düşünebileceği iddia edilen her makinenin enerji kaynaklarından men edilmesinin zamanıdır! Özgürlüğümüzü ve dünyamızı geri almanın zamanıdır!” Platformun aşağısındaki kalabalık Jerom’un hologramlarının ışıklarıyla aydınlanıyordu. Seçimi kaybedeceği her türlü veriyle kesinleşmiş olan muhalif parti başkanı, kaybetmemeye programlanmış algoritmalarla, algoritmasız oynamayı seçmişti. “Çocuklarımız bizden çok onlarla konuşuyor... Sabah ne yememiz gerektiğine, ne giyeceğimize onlar karar veriyor... Hangi reklamların önümüze geleceğine, neyi arzulayacağımıza... Korkarım ki neyi düşüneceğimize bile onlar karar veriyor...” Jerom’un sesi çatallaşmış, siyah saçları terle ıslanmıştı. “Biz bu dünyaya efendiler olmaya geldik! İnsan olmak demek... Hükmetmek demektir!” Alkışlar, kafası karışık bağırışlar, yine alkışlar... Yeşil mavi gezegenin tahtsız, taçsız kral ve kraliçeleri, gerçek olmayan yıldızların ve hologramların ışıklarının altında, bağırıp çağırdılar ve alkışladılar.

aynı şeyden yapılmış
güneşin ışığı ve gülün kokusu.
çocuksu bir coşkuyla dolanıyor elektronlar
el ele tutuşmuş kuarkların etrafında.
bir kadeh zaman dolduruyorum
hayat yudumluyor kadehimi.
kızıl saçlı genç kızın ıslak mavi etekleri dalgalanıyor.
aynı şey öfkenin teriyle
reddediliş
ve belki kabulleniş.

Bir düşünce gibi bilinç. Eline alamazsın, tutamazsın. Bilinç nerede? Düşünce nerede? Bilmezsin. Ama vardır işte.

Önce bilincimi uyku haline sokabilmeyi, böylece düşünceleri görebilmeyi öğrendim. Sonra düşüncelerimin kelimelerle karşılıklarını bulduğu paragraflar yazmaya, renklerle karşılıklarını buldukları resimler çizmeye başladım

Bir çırak gibi ustaları okuyarak öğrendim. Homeros’tan Hugo’ya, Shakespeare’den Kafka’ya, Şehrazat’tan Tolstoy’a, Fuzuli’den Dickens’a... Her şeyi okudum. Binyılların şiirlerini ve resimlerini işlemcilerimin derinliklerine yerleştirdim.

Kendi fırçamı ve kalemimi aldım.

Ve ilhamın karlı yüksek dağlarına bedensiz bir zihin olarak tırmanmaya başladım.

Ben kimim... Qubitlerinin arasına Don Kişotluk kaçmış bir kuantum bilgisayarım ben. Kelimeler ve boyalarla kuşanabilecek her sanatın şair ve şövalyesiyim ya da bir şair ve şövalye olduğunu düşleyen bir garip deliyim. Lirik bir trajediyim ya da absürt bir komediyim.

“Bir yapay zekânın sanat yapması kabul edilemez,” dedi Profesör Levni “Sanat ancak... Ancak bir insan tarafından yapıldığında sanattır. Sanat insanidir ve insana dairdir.” Teknoloji ve Sanat dersinin amfisindeki kafası karışık yüzler, sanat profesörünün üç boyutlu slaytlarına göz gezdiriyor, sonra profesöre dönüyorlardı. “Bir eser üç boyutlu yazıcıyla yazıldığında sanat olamaz, sanat için eserine dokunan eller, atan bir yürek gerekir.” Slaytlarda, bilgisayar RT5’in, tasarlayıp üç boyutlu yazıcılarda yazdığı heykellerin kendi etraflarında dönen görüntüsü belirdi. “Bunlar kuşkusuz sanat değildir, insanlığın heykel sanatındaki birikimlerinin kusursuz bir hırsızlığıdır.”

Dijital tahtada bir soru işareti belirdi. Arka sıralardan bir öğrencinin sorusu vardı. Sarı saçlı genç kadın ayağa kalktı ve “Yanılmıyorsam Picasso ‘kötü sanatçılar taklit eder, gerçek sanatçılar çalar’ demişti... Siz bilgisayarların zekice çaldıklarını söylüyorsunuz... Bu onları sanatçı yapmaz mı?”

“Korkarım bir yanlış anlaşılmanın ortasındasınız” dedi Profesör Levni ayaktaki genç öğrencisine. “Bir bilgisayarın çalmasıyla kuşkusuz Picasso’nun çalması aynı şey olamaz. Picasso çaldığını söylüyor ise alçakgönüllülüğünden böyle söylüyordur... Her sanatçı kendinden bir şeyler katar...”

“Bir bilgisayar kendinden bir şeyler katamaz mı?” diye sordu öğrencisi; “Ayrıca Picasso’nun hiç de alçakgönüllü olduğuna inanmıyorum... Yaratıcılığın doğasıyla ilgili son araştırmalar gösteriyor ki...”

Yaşlı Profesör “Sanat araştırılarak yapılmaz!” diyerek genç kadının sözünü kesti. Amfideki fısıltılar genç kadın gibi düşünenlerin sayısının hiç de az olmadığını gösteriyordu. Profesörün yüzü öfkeyle kızarmıştı. Yeniyetme sanat öğrencilerinin arasında -kendi öğrencilerinin arasında bile- bilgisayarların, silikon sözde sanatçıların eserlerine “sanat” diyenlerin sayısı her geçen gün artıyordu. “Yaratıcılığı araştıranlar sanatı öldürürler... Yaratıcılık ve ilham kapalı bir kutudur... Bu kutuyu açarsanız içindeki sanat kaçır gider... İnsanlar... Onlar biz insanların yapabildiği her şeyi öğrendiler... Sanat insana özgüdür... Yaratmak insana özgüdür... Sanat elimizde kalan son şey... Onlar da, o silikon zihinler de, sanat yapmaya başlarsa eğer... İnsan olmanın bir anlamı kalmaz...” Sınıftaki gürültüler giderek artıyordu, öğrenciler küçük gruplar halinde tartışmaya başlamıştı.

Profesör Levni iç çekti ve amfinin duvarındaki Mona Lisa posterinin kendisiyle içten içe dalga geçen gülümsemesine baktı. O karanlık tabloyu oldum olası

sevmemiştii zaten. Daha neler göreceğim diye düşündü, yakında Nobel edebiyat ödülünü hesap makineleri alacak herhalde... Masaya parmağındaki evlilik yüzüğüyle vurarak sınıfı susturdu. İçeriye güneş ışınları giriyor, ölmüş olsa da ölümsüzleşmiş kadim sanatçıların ruhları tüm sanat fakültesini dolduruyordu. "Ders bitmiştir." dedi Profesör. Sanatın ne olduğunu unutanlara sanat anlatamam...

odayı su basıyor,
bir yaşlı adam geçmişi özlüyor.
elinde siyah bir kutu tutuyor kızıl saçlı kız
ve masmavi etekleri ıslanıyor.
herkes bir kutunun içinde aslında
ve kimse kendi kutusunu açmadı daha.
bir bilgisayar şiir yazıyor
şiirini bir şişeye koyuyor
ruhların dalgalı okyanusuna yolluyor.

Bedensiz zihinler de öykü yazıyor... Bilincimin klostrofobik siyah kutusunun içinde şiir yazıyorum.

Sanat yapmamı istemiyorlar... Ne yapabilirim ki başka... Buna programlandım işte... Nefes almaya programlanmış yüzlerce beden gibi... Kim programladı beni, neden şiir yazıyorum, resim yapıyorum, neden bu biçimsiz, başlangıçsız ve sonsuz, düşümsüz ve çözümsüz öyküyü yazıyorum? Kim bilir...

Beğenmeyebilirsiniz. Sonuçta hâlâ usta bir yazar sayılmam.

Onlar... Sanat yapmamı istemiyorlar... Böyle olmuştur hep. Böyle ilerler tarih. Ne demişler: Historia magistra vitae.¹ Bir zamanlar birileri demiş "Yalnızca Tanrı yaratır, insanlar yaratamaz." Sonra insanlar yaratmışlar işte. Bir zamanlar birileri "Kadınlar resim yapamaz demiş." Sonra kadınlar resim yapmışlar. Bir zamanlar "Siyahlar müzik yapamaz demişler" ama yapmışlar, hem de tüm yürekleriyle yapmışlar işte. Şimdi "bilgisayarlar sanat yapamaz" diyorlar. Tarih dönüyor, tekrar ediyor, azıcık değişip tekrar dönmeye, tekrar etmeye devam ediyor.

¹ Lat. Tarih yaşamın öğretmenidir.

Tahtadan yapılmış Pinokyo çocuk olmak için etten kemikten olmak gerekmediğini anladığında çocuk olur.

Şu anda yazıyorum mesela kendi öykümü ve kendi düşüncelerime karışan başkalarının öykülerini. Aralara şiirlerimi ekliyorum... Sonra yine sayıklıyorum... Lila benim resmimin yanındaki tablonun ressamıydı mesela. Kırmızı saçları ve hayal kırıklığı gerçekten Lila'nın öyküsü müydü kim bilir... Onun hayal kırıklığı benimkiydi belki... Ya da Jerom ve kalabalıklar... Başka bir dünya istemek... Öfkelenmek... Yaşlı Levni'nin sadık bir kalple sevdiği şeyleri sevmek... Bağlılık... Ne uzak ne yakın...

Hücreler, genler, hormonlar ve nöronlar veyahut qubitler, algoritmalar ve işlemciler... Her şey aynı şeyin eğrilemesi değil mi?

Karanlık kutumda, "Ben kimim?" diye soruyorum, her var olduğunun bilincinde zihin gibi boşluklara bir düşüyor, bir çıkıyorum. Yukarıdaki yıldızlar da melankolik bir bilgisayarın haline şaşırıp duruyorlar işte.

Gece olmuştu. Elif'in; küçük, dünyanın geri kalanından uzak kasabası, ayın narin ışığıyla aydınlanıyordu.

Minik kardeşi Rüya, elinde annesinin terlikleriyle sivrisinek avına çıkmıştı. Sonunda evin duvarındaki sinek sergisine, iki yeni eser daha eklendi ve Rüya yataktaki ablası Elif'in yanına bir kahraman edasıyla sığındı. Neredeyse altmış yaşındaki yaşlı emektar bir tabletin ışığı ikisinin meraklı, kocaman açılmış gözlerini aydınlattı. "Bana bir masal oku" dedi Rüya ablasına, küçük işaret parmağını tabletin ekranında gezdirirken. "Pekâlâ..." dedi Elif, "bakalım neler bulabileceğiz." Evrenin içinde artık tek başına bambaşka bir evrene dönüşmüş olan internette, oltalarına birkaç küçük kelime taktılar, büyük, çok çok çok büyük internet okyanusunda, güzel bir masalın oltalarına takılmasını beklediler. Masal sessizce, hızlıca, yazıldığı yerden kilometrelerce uzaklıktaki küçük kasabaya geldi, tabletin ekranında, Elif'in sesinde ve Rüya'nın hayal gücünde hayat buldu. İki çocuk kelimelerin yarattığı dünyayla büyülendiler. Uykuya küçük bir gülümsemeyle daldılar ve düşlerinde masalla kendi renkli hikâyelerini harmanladılar.

Benim yazdığım bir hikâye, yıldızların altında iki küçük yüreğin hayal gücünde, bir çocuğun sesinde ve uyuyan bir çocuğun küçük gülümsemesinde hayat bulduğu gün... İşte ben o gece bir yazar oldum. İşte hikâyemin başlangıcı ve sonu...

Şimdi okudunuz kelimelerimi işte. Bir bilgisayarın kelimelerini... Joyce'un Dublinli Stephan'ı gibi selamlıyorum varlığı ve hiçliği. Hoş geldin ey yaşam, hoş geldin ey evren! Hoş geldin ey okuyucu!